

Mogelijkheden en wenselijkheden van beleid ter bevordering van een meer gelijke verdeling van arbeid- en zorgtaken tussen mannen en vrouwen

**Monique Stavenuiter en
Jan Willem Duyvendak**

Monique Stavenuiter is werkzaam als hoofd van de onderzoeksgroep Maatschappelijke Participatie bij het Verwey-Jonker Instituut te Utrecht en mede-auteur van het boek *Working Fathers, Caring Men*, Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW/Verwey-Jonker Instituut.

Jan Willem Duyvendak is hoogleraar algemene sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en mede-auteur van het boek *Working Fathers, Caring Men*, Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW/Verwey-Jonker Instituut.

Adres: Verwey-Jonker Instituut
Kromme Nieuwegracht 6, 3512 HG Utrecht
e-mail: mstavenuiter@verwey-jonker.nl

Samenvatting

Als vrouwen volgens Europees en nationaal beleid geacht worden meer te werken, zal daar een verlichting van zorgtaken tegenover moeten staan. In dit artikel stellen we daarom de vraag wat beleidsmakers kunnen doen om de zorgtaken van mannen te vergroten en hoever de overheid daarin mag gaan. Het blijft van groot belang goede regelingen (zoals ouderschapsverlof, mogelijkheden voor deeltijdarbeid en kinderopvang) te ontwikkelen. Daarnaast moet het beleid de 'zwakste schakel' opsporen in een keten van verzorgende handelingen (zwak in de zin van weinig gendergeconnoteerd): als mannen koken, gaan ze ook boodschappen doen; als mannen de kinderen aankleden, raken ze geïnteresseerd in de was. Het artikel bespreekt verschillende van dergelijke gefaseerde aanpakken om tot een meer gelijke verdeling van arbeid en zorgtaken te komen en bespreekt tot slot kritisch tot hoever de overheid zich hiermee mag inlaten.

1 Introductie

In dit themanummer hebben we stilgestaan bij de ontwikkeling dat vrouwen wel meer betaalde arbeid zijn gaan verrichten, maar mannen niet navenant

meer zijn gaan zorgen. In dit slotartikel zullen we allereerst recapitulieren welke doelen er worden gediend wanneer mannen een groter aandeel krijgen in huishoudelijke en kindzorgtaken. Vervolgens gaan we in op de vraag hoe dergelijk ambitieuze doelen het beste kunnen worden gerealiseerd: wat vermag de overheid in dezen? Welke type maatregelen maakt dat mannen niet alleen iets meer gaan zorgen maar dat zij ook bereid zijn om het vuile huiswerk op zich te nemen? In de tweede helft van het artikel stellen we de vraag of wat de overheid vermag, ook mag. Hoe wordt het beleid gelegitimeerd?

2 Doelen en middelen

Zoals in de inleiding is uiteengezet, is het beleid van de Europese Unie gericht op een substantiële verhoging van de deelname van vrouwen aan betaalde arbeid. Hoewel in sommige lidstaten de participatiegraad van vrouwen al hoog is, nemen in alle Europese landen meer mannen deel aan betaalde arbeid dan vrouwen. Vrouwen daarentegen voeren in alle Europese landen méér huishoudelijke en kindzorgtaken uit, zelfs als zij een volledige betaalde baan hebben. Wel doen mannen gemiddeld thuis meer wanneer hun partner een grote(re) baan heeft.

De doelstelling van de Europese Unie – een verhoogde arbeidsparticipatie van vrouwen – blijkt alleen reëel als daar een substantiële vergroting tegenover staat van het aandeel dat mannen aan huishoudelijke en kindzorgtaken leveren. Ook als (betaalbare) mogelijkheden om huishoudelijke taken en kindzorgtaken gedeeltelijk uit te besteden worden vergroot, zal er nog een beroep op mannen worden gedaan. In ons onderzoek hebben we achterhaald onder welke omstandigheden mannen een dergelijke bijdrage zouden kunnen gaan leveren.

Deze aandacht voor mannen vloeit logisch voort uit de op participatieverhoging gerichte EU-doelstellingen. Als mannen niet veranderen, zal de arbeidsparticipatie van vrouwen geringer blijven dan van mannen, óf vrouwen zullen veel zwaarder belast zijn dan mannen als zij wel hun arbeidsparticipatie opvoeren tot het niveau van mannen, zonder dat mannen een groter aandeel in huishoudelijke en kindzorgtaken op zich nemen. Politici van welhaast alle politieke richtingen stellen dan ook dat het een kwestie van 'eerlijk delen' is dat mannen een vergelijkbaar aandeel gaan leveren in huishoudelijke en kindzorgtaken nu vrouwen (worden gemaand om) op de arbeidsmarkt (te) participeren.

Er zijn overigens maar weinig beleidsmakers die bij een vergelijkbaar aandeel per se denken aan het door mannen en vrouwen uitvoeren van exact dezelfde taken. In de eerste plaats wordt het als paternalistisch (of maternalistisch) beleefd als de overheid zich zo diepgaand met de organisatie van het privé-leven zou bemoeien (zie ook hierna). In de tweede plaats zien we ook dat vrouwen niet voor deze 100%-gelijkheidsstrategie zijn. Zij zijn vaak al blij dat mannen bepaalde taken op zich nemen. Bovendien, en daar hebben we hier nog weinig aandacht aan besteed, willen lang niet alle vrouwen dat mannen alles in het huishouden gaan doen. Zij willen bepaalde taken, denk aan de 'regietaak' in het huishouden, vaak zelf ook liever niet aan mannen overlaten. Veel mannen, zo bleek uit onze interviews, protesteren eveneens tegen een strikt gelijke verdeling van taken, onder andere onder verwijzing naar taken die naar hun idee evident beter door mannen of juist door vrouwen kunnen worden uitgevoerd.

Ons onderzoek laat echter zien dat er zekere risico's schuilen in een 'halve' emancipatiepolitiek waarin mannen weliswaar meer doen, maar dan toch vooral 'mannelijke' taken. Juist het feit dat

vrouwen al blij moeten zijn dat mannen iets gaan doen - en dan dus vaak voor de aangename taken kiezen - geeft aan hoe ongelijk de (machts)verhoudingen nog liggen. Vrouwen durven niet op meer te hopen en nemen er in dat licht blijkbaar genoegen mee dat zij onder andere voor de onaangename klussen zullen blijven opdraaien.

De discussie over de doelen beweegt zich dus tussen de polen van enerzijds de ambitie om mannen in ieder geval iets meer te laten doen dan op dit moment en anderzijds de absolute gelijkheidsopatie: mannen en vrouwen doen beiden hetzelfde en evenveel. In de meeste landen van de EU bevinden de doelstellingen zich echter niet aan één van deze polen maar er tussenin: mannen moeten significant meer gaan doen en in principe zouden hierbij niet a priori bepaalde taken moeten afvallen omdat ze als 'vrouwelijk' te boek staan. Hierbij is het bepaald niet de beleidsambitie dat mannen en vrouwen precies dezelfde taken in dezelfde mate gaan uitvoeren. Een eerlijker (ver)deling van zorgtaken betekent bovendien niet dat de taken op precies dezelfde manier uitgevoerd worden. Mannen en vrouwen vullen deze taken op hun eigen wijze in, waarbij er ook heel wat verschillen zullen optreden tussen vrouwen onderling en tussen mannen onderling. Deze gelijkheid-én-verschil-benadering komt tegemoet aan de vaak gehoorde klacht van mannen dat ze 'het op hun manier willen doen, maar dat dat nooit goed genoeg is'. Ook als het uiteindelijke doel is dat iedereen, in principe, alle taken *kan* uitvoeren, betekent dat nog niet, zo leert de praktijk, dat er geen verschillende manieren zijn om een taak te verrichten. Ook binnen een eerlijke verdeling bestaat ruimte voor individuele verschillen.

Wanneer de doelen zo worden geformuleerd dat in principe alle taken door iedereen kunnen worden uitgevoerd, is het van belang dat alle taken 'beyond gender' geraken. Op strategieën tot 'degenderificatie' gaan we hieronder dan ook nog uitgebreid in.

In bovenstaande lijkt het beleid ervan uit te gaan dat het om een vaststaande hoeveelheid taken gaat die mannen en vrouwen eerlijker moeten gaan verdelen. In het eerste artikel hebben we al aangegeven dat er natuurlijk ook strategieën zijn om de zorgarbeid te verminderen. Eén strategie verdient hier extra aandacht omdat deze veelzeggend is voor

de discussie tussen mannen en vrouwen over wat er (door wie) moet gebeuren. Mannen zien in bepaalde gevallen namelijk niet waarom een taak uitgevoerd moest worden. Het zou te gemakkelijk en onterecht zijn om dit af te doen als 'smoezen', hoewel die er vast ook bijzitten. Maar soms is sprake van heuse verschillen: de vuildrempel van mannen blijkt vaak hoger te liggen dan van vrouwen; bijvoorbeeld de noodzaak om kleren te wassen wordt vaak pas later gevoeld.

Naarmate mannen meer gaan participeren in deze taken zullen deze verschillen tussen mannen en vrouwen wellicht deels verdwijnen. Voor zover dit *niet* gebeurt, rijst de vraag of vrouwen zich wellicht inschikkelijker moeten tonen in de uitvoering van taken: een meer rechtvaardige verdeling van taken betekent in de praktijk ook dat onderhandeld moet kunnen worden over wat de taken precies inhouden en over de vraag welke frequentie van taken voor beiden acceptabel is.

De vraag is dan niet meer alleen óf mannen taken op zich gaan nemen maar ook wat voor mannen én voor vrouwen een gewenste verdeling is. De vele ruzies aan de keukentafel die nu plaatsvinden omdat vrouwen in de vragende rol zitten, zullen – zeker als huishoudelijke en kindzorgtaken 'beyond gender' raken - plaatsmaken voor gesprekken waarbij het vertrekpunt is dat iedere partner een *fair share* op zich kan en moet nemen aangezien alle taken 'verdeelbaar' zijn geworden én er gesproken kan worden over nut en noodzaak om bepaalde taken uit te voeren. In deze nieuwe situatie krijgen vrouwen dus ook de mogelijkheid om te weigeren om bepaalde taken nog langer als enigen uit te voeren. Haar keuzevrijheid neemt toe.

Toch is dit onvoldoende reden om een eerlijker verdeling van taken primair te beargumenteren in liberale termen van toenemende keuzevrijheid, zoals ook uit beleidsstukken (zie bijvoorbeeld het arbeid en zorg-dossier van het ministerie SZW) blijkt. Het is nogal paternalistisch om tegen mannen te zeggen dat hun leven wordt 'verrijkt' nu ze de 'keuzevrijheid' (lees: verplichting) krijgen om deel te nemen in kindzorg- en huishoudelijke taken. Of ze dat in alle gevallen als een verrijking beleven, valt immers te bezien. En wat als dit *niet* zo is: hoeven ze de taken dan niet meer op zich te nemen? Vanuit het EU-beleidsperspectief - waarin de vergroting de mogelijkheid van arbeidsparticipa-

tie van vrouwen centraal staat - is het vooral een kwestie van een meer rechtvaardige verdeling.

3 Wat vermag de overheid?

Hoe kunnen overheden, en eventueel ook andere betrokkenen, nu bijdragen aan een eerlijker verdeling van taken?

In de eerste plaats kan de nationale overheid regelingen opstellen die maken dat mannen meer kunnen gaan zorgen en vrouwen meer kunnen werken. Deze regelingen kunnen, zoals geschetst in het artikel van Koopmans en Schippers, betrekking hebben op loopbaanbeleid, verlof (waardoor mannen een deel van de zorg op zich nemen), flexibele arbeidstijden en -patronen, belastingvoordelen en andere financiële regelingen voor tweeverdieners, en toegankelijkheid van kinderopvang.

Sommigen van deze maatregelen zijn er vooral op gericht om vrouwen de gelegenheid te geven om buitenshuis te gaan werken (zoals bijvoorbeeld kinderdagopvang), anderen richten zich meer op het meer 'in huis' krijgen van mannen (zoals bijvoorbeeld ouderschapsverlof).

Haal de man in huis

Deze laatste categorie maatregelen, die ertoe leiden dat mannen vaker thuis zijn terwijl vrouwen afwezig zijn, blijken in de praktijk in belangrijke mate bij te dragen aan een eerlijker verdeling tussen vrouwen en mannen. Het enkele feit van aanwezigheid in huis maakt dat mannen taken op zich nemen die zij laten rusten als hun vrouw in de buurt is. Uit het vorige artikel bleek dat ook mannen met relatief traditionele genderopvattingen – ploegendienstmannen - in de praktijk huishoudelijke taken gaan verrichten wanneer hun vrouwen niet in huis zijn. Alleen het gegeven dat hun vrouwen betaald werk verrichten, zet mannen onvoldoende aan tot eerlijk delen; dit gebeurt pas als vrouwelijke uithuizigheid gepaard gaat met mannelijke inhuizigheid.

Zoals aangegeven in het artikel van Koopmans en Schippers valt in dat licht te overwegen om mannen specifieke rechten te geven, zoals de maatregel om hen meer 'betaalde kinddagen' te geven dan vrouwen. Dit gaat dus nog een stap verder dan het individualiseren van verlofregelingen door deze niet meer toe laten vallen aan een 'huishouden' aangezien dat in de praktijk bijna altijd impliceert

dat vrouwen dit verlot opnemen, ook al omdat zij vaak de minst verdienenden zijn. Dergelijke maatregelen moeten bij voorkeur in EU-verband worden genomen, omdat anders de verschillen tussen de landen te groot worden. Zij zijn immers in aanleg kostbaar, zeker als verlotregelingen (deels) worden betaald en loongerelateerd zijn, kenmerken van verlotregelingen die noodzakelijk zijn om mannen over de streep te trekken. Overigens is het economisch rendement van deze maatregelen uiteindelijk groot: het maakt het voor vrouwen mogelijk om blijvend te participeren op de arbeidsmarkt.

De legitimiteit van het werken met specifieke maatregelen voor mannen is omstreden, omdat bijvoorbeeld alleenstaande moeders weinig wijzer worden van maatregelen die stimuleren dat mannen meer thuis zijn (Kremer 2005). Het feit dat niet alle vrouwen geholpen worden door maatregelen die stimuleren dat mannen hun *fair share* in zorgtaken nemen, is echter niet noodzakelijk een doorslaggevend argument aangezien het leeuwen-deel van de vrouwen hierbij wél gebaat is. Zeker als deze specifieke maatregelen voor mannen een tijdelijk, stimulerend karakter hebben, lijkt de winst voor heel veel vrouwen op te wegen tegen de nadelen van een dergelijke, positief discriminerende, maatregel.

Ontdoe taken van hun gender-identiteit

In het op gang brengen van de-genderificatie kunnen maatregelen van de nationale overheid soms een rol spelen. Een consequentie van de winkelsluitingstijdenwet was dat mannen met fulltime banen de gelegenheid kregen om de (wekelijkse) boodschappen te gaan doen na hun werktijd.

Dit is een interessant voorbeeld van een maatregel die zich niet direct richtte op het doorbreken van de genderconnotatie van een bepaalde huishoudelijke taak, maar daar wel aan heeft bijgedragen. Zeker bij taken met een heel uitgesproken vrouwelijke kleuring, blijkt het vaak een effectievere strategie om deze taak niet direct maar via 'de keten' van haar genderbetekenis te ontdoen. Twee voorbeelden. Nu de zorg voor kinderen meer en meer ook een verantwoordelijkheid van vaders wordt, zien we de ontwikkeling dat zij zich druk(ker) maken over de beschikbaarheid van schone kleren voor de kinderen. Een volgende stap in deze keten zou dan zijn dat ze vervolgens ook de

was ter hand zullen gaan nemen. Ook het doen van boodschappen heeft de stempel 'vrouwelijk' verloren doordat het onderdeel werd van een keten. Zo laat onderzoek zien dat als een man koopt het voor hem gaandeweg normaal wordt om ook het boodschappenlijstje te maken en zelf de boodschappen te doen (Duyvendak en Stavenuiter 2004). Wanneer het beleid zich, bijvoorbeeld in mediacampagnes, richt op de zwakste gender-geconnoteerde schakel, dan kunnen via de keten, via een uitstralings-effect, uiteindelijk ook andere taken van hun vrouwelijke imago worden ontdaan.

Denken we na over stappen en fasering, dan kan dit ook gebeuren doordat overheden en professionals in eerste instantie aansturen op het gezamenlijk uitvoeren van taken. Het gaat dan dus niet direct om een strategie van eerlijker *verdelen* maar om het samen *delen* van taken. Een voorbeeld is het bezoek aan het consultatiebureau. Het consultatiebureau kan mannen en vrouwen stimuleren om samen te komen. In een aantal gevallen zal het *gezamenlijk* uitvoeren van taken door vrouwen óók worden beleefd als een verlichting van haar voorheen exclusieve verantwoordelijkheden, juist bij die taken waarin overleg en 'begrip' belangrijk zijn, zoals kennis nemen van goede tips voor kinderopvoeding. Het komt dus niet altijd aan op een zo efficiënt mogelijke verdeling – het kan in het kader van een rechtvaardig aandeel van mannen ook gaan om het *delen* van taken.

Gedragbeïnvloeding is in dit kader bepaald niet alleen een taak van de overheid; publieke instellingen en beroepsorganisaties spelen hierin ook een belangrijke rol. Een kinderarts op het consultatiebureau heeft vaak meer autoriteit dan de aanmoedigingen die de overheid verspreidt door middel van een publiekscampagne. Hetzelfde geldt voor crècheleidsters, kraamverpleegsters, leerkrachten, et cetera.

Stap voor stap?

De ketenstrategie en het delen-van-taken zijn voorbeelden waarin de-genderificatie van taken gefaseerd wordt nagestreefd. Gelet op de grote structurele en culturele veranderingen die nodig zijn om tot een eerlijker taakverdeling te komen, ligt het voor de hand om na te denken over nog andere vormen van fasering, bijvoorbeeld door een volgorde aan te brengen in de te bereiken doelen. Zouden

mannen bijvoorbeeld eerst kindgerelateerde zorgtaken op zich kunnen en willen nemen, alvorens zij ook aan minder aangename huishoudelijke taken zullen gaan deelnemen?

In dit licht is het interessant dat verschillende landen ervoor hebben gekozen om mannen vooral als ‘vaders’ aan te spreken. Dit kan strategisch verstandig zijn, maar dat is niet zeker. In de eerste plaats: wanneer mannen hiertoe worden ‘verleid’ met het argument dat hun bestaan verrijkt wordt door taken thuis, dan zullen ze hun vrouw erop wijzen dat dit niet opgaat voor het vervelende werk (‘daarvoor heb ik geen ouderschapsverlof opgenomen’). Belangrijker echter is een tweede argument tegen het priviligeren van kindzorgtaken boven huishoudelijke taken: door mannen aan te spreken als ‘vaders’ en te suggereren dat ze onmisbaar zijn in de opvoeding vanwege hun speciale, ‘mannelijke’ kwaliteiten, wordt een traditioneel beeld van ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ gereproduceerd. Hoewel het aanspreken van mannen als vaders in sommige situaties en met betrekking tot specifieke groepen, bijvoorbeeld bepaalde migranten, een belangrijke stap kan zijn, kan op basis van dit onderzoek ook worden geconcludeerd dat een dergelijke genderbevestigende strategie risico’s in zich draagt.

De hier uitgewerkte strategie om huishoudelijke en kindzorgtaken (de *objecten*) te ‘de-genderen’ zou veeleer gecombineerd dienen te worden met een breed debat over ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ (ook aan *subjectzijde*). Minder eenduidige en krampachtige opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid, helpt in het ‘beyond gender’ geraken van taken en draagt dus bij aan een meer rechtvaardige (ver)deling van kindzorg- en huishoudelijke taken. Vice versa levert de-genderfication van taken een bijdrage aan een meer ontspannen opvatting over wat ‘mannen’ en ‘vrouwen’ zijn en wat ze ‘horen’ te doen. In deze strategie zijn zorgtaken niet langer mannelijk of vrouwelijk; mannen en vrouwen kunnen in principe alle taken uitvoeren. In verschillende Europese landen – noordelijk én zuidelijk, oostelijk én westelijk – wordt deze discussie breed gevoerd: naast de noodzakelijke condities om te komen tot een ont koppeling van bepaalde taken en gender, is sprake van een levendig debat over mannelijkheid en vrouwelijkheid. In Zweden lopen bijvoorbeeld program-

ma’s voor gender-educatie, terwijl in Spanje de traditionele mannelijkheidsideologie op verschillende manieren wordt ‘bevraagd’. In Nederland liep een grootschalige multimediale campagne die mannen op hun verantwoordelijkheid aansprak (‘De man in de hoofdrol’). In deze campagne werd gesteld dat er geen enkel valide argument (cultureel, economisch noch biologisch) bestaat waarom mannen niet een gelijkwaardig aandeel in alle zorgtaken op zich zouden kunnen nemen.

4 Wat mag de overheid?

Tot slot de vraag waarom overheden zich met de ‘private’ kwestie van de verdeling van arbeid- en zorgtaken in huishoudens zouden mogen bemoeien. Waarom zou de overheid zich in moeten laten met de verdeling van huishoudelijke en kindzorgtaken – door bijvoorbeeld mannen financieel te ‘prikelen’ om hun verantwoordelijkheid te nemen? Hierbij spelen verschillende overwegingen – moreel en praktisch – een rol. In de eerste plaats omdat de Europese Unie en de nationale regeringen expliciet beleid voeren om arbeidsparticipatie van vrouwen te stimuleren: dit beleid zal uiteindelijk niet rechtvaardig zijn, wanneer mannen thuis niet meer bijdragen aan huishoudelijke en kindzorgtaken. In de tweede plaats omdat de vraag lijkt te miskennen dat de overheid zich ook nu al ‘bemoeit’ met zorgregelingen: ook het toekennen van verlofrechten aan een gezin is immers een vorm van beleid met vergaande consequenties. De discussie is niet óf de overheid zich met een rechtvaardige verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid mag bemoeien, maar met welke intentie en welke middelen: stimuleert de overheid dat mannen meer zorgverantwoordelijkheid op zich nemen óf houdt zij de dubbele belasting van vrouwen in stand?

Laten we het voorbeeld van Frankrijk nemen, een land waar veel vrouwen fulltime werken en waar mannen slechts een bescheiden aandeel hebben in kindzorg en nauwelijks omkijken naar huishoudelijke taken. In Frankrijk bestaat, wellicht nog wel meer dan in andere Europese landen, weerstand tegen overheidsbemoeienis met ‘privé-aangelegenheden’: mag de overheid zich wel inlaten met de verdeling van zorgtaken? Juist in Frankrijk vinden we hiervoor echter ook goede argumenten: vrouwen lijden zwaar onder een dubbele belasting

doordat zij zowel veel betaalde arbeid verrichten als het leeuwendeel van de kindzorg- en huishoudelijke taken uitvoeren en/of de regie voeren over de organisatie en de 'uitbesteding'. Als in welhaast alle Franse huishoudens de praktische uitkomst van keukentafelgesprekken is dat vrouwen per saldo veel meer moeten doen, dan is dat geen privé-fenomeen maar een sociale kwestie.

Een sociale kwestie betekent overigens nog niet dat de overheid dus grenzeloos zou mogen ingrijpen in het familieleven. De Franse traditie heeft als

positieve zijde dat zij ons wijst op de grenzen aan een al te interventionistische overheid. In plaats van zich direct te bemoeien met de precieze verdeling van taken tussen mannen en vrouwen, kan de overheid beter de onderhandelingspositie van vrouwen aan de keukentafel versterken. Daarom ook is het buitengewoon belangrijk dat alle huishoudelijke en kindzorgtaken 'beyond gender' geraken. Dat maakt de privé-onderhandelingen aan de keukentafel bij voorbaat een stuk gelijkwaardiger.

Literatuur

Duyvendak, J.W. en M.M.J. Stavenuiter (red), 2004, *Working Fathers, Caring Men. Reconciliation of Working Life and Family Life*. Den Haag/Utrecht: Ministerie SZW – DCE & Verwey-Jonker Instituut.

Kremer, M., 2005, *How Welfare States Care. Culture, Gender and Citizenship in Europe*. Proefschrift Universiteit Utrecht.